

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

© 2004 Слободан Станишић

© 2015 за ово издање Вулкан издаваштво

ISBN 978-86-10-01526-3

Ова књига штампана је на природном рециклираном папиру од дрвећа које расте у одрживим шумама. Процес производње у потпуности је у складу са свим важећим прописима Министарства животне средине и просторног планирања Републике Србије.

СЛОБОДАН
СТАНИШИЋ

ЖИВОТ СРПСКИХ СРЕДЊОВЕКОВНИХ ВЛАДАРА

ВИТЕЗОВИ ДУШАНА СИЛНОГ

Роман о јунацима
са којима је у младости друговао
краљ, доцније цар Душан

Београд, 2015.

ПРВИ ДЕО

ВИХОРИ ПЛАМЕНА

1.

Жаришћа разнобојној дима

РУДНИК ГОРИ! – шаптало се у неверици подно планине.
– А можда нам се то само чини... Ко зна шта се збива горе...

– Далеко је и високо...

Али убрзо нагађање престаде. Шуме, ливаде, поља, обале, траве, све поче да баца жар, чини се, запалиће небо. Ваздух усијан, од врелине се ни дисати ни летети није могло. Птице траже заклон ближе тлу, а одатле би све што хода најрадије полетело. Вода узавре, изгледа, помамила се сама утроба земље.

Одавно таквог пожара није било.

Горео је двораци војводе Војина, неупоредив, недостижан, неосвојив. Само пламену не може одолети. Први дохиташе сељаци са околних њива. Ко мотком, ко алатком, ударали су по ужареним бедемима, гасећи крајеве пламена и спречавајући га да напредује.

За њима прискочише чамције са оближње реке. Повукавши за собом риболовце, доносили су посуде са водом и плускали по ватри.

Из шуме, где су били у лову, као без душе дојахаше Војинова браћа Срђан и Грм, па се придружише осталима у гашењу стихије.

Војвода Војин примети дим издалека. Јахао је на враници, чија се грива, боје глађеног бакра, пресијавала као да лови сунце. Та лепршава грива је истински подсећала на пламен, зато су враницу и назвали Ватра.

Како дојури, војвода повиче што га грло носи:

– Где је Милош?

Одговора нема. Ћуте, а сви знају да је војводин син остао са мајком у дворцу.

Војину то одмах постаде јасно. Лагано пређе дланом преко бакарне гриве и узвикне:

– Идемо!

Верна враница летела је са господаром и кроз кишу, и кроз маглу, кроз ветар и воду, прескакала трње, кланце и провалије. Како зачу наредбу, истог трена Ватра јурну у ватру.

Дворац се дизао на заравни. Грађен у облику четвороугла, са кружним кулама, задњим крајем наслањао се на стеновиту, готово усправну стрмину, а од бочних зидова сурвала се рудничка падина. Војиновом дворцу могло се прићи само са предње стране, преко простране ливаде, са које се сада најхрабрији и најупорнији боре са пламеним језицима.

Пошто пролете први обруч ватре, коњ и јахач се нађу пред унутрашњом зградом замка, која је горела још јаче. Зато се упутише према задњем делу дворца, где су просторије

за послугу, штале и оставе. Тамо, уз хладну зидину, крај слапа воде која је доведена у двор од високог планинског извора, погурила се Војинова супруга Војислава, окренута леђима ватри која је пристизала. У загрљају је стискала шестогодишњег сина Милоша, излажући себе као последњу заштиту онога што је свакој мајци највредније.

Војин скочи са коња, дограби жену својим снажним рукама и баци је у седло. Затим подиже Милоша и посади га испред мајке. У следећем тренутку већ је био у штали, сред најаче стихије. Отуд се врати носећи дугу бугар-кабаницу, коју његов отац давно у неком боју освоји. Добро је накваси, пребаци преко Војиславе и Милоша, па узвикне:

– Идемо, Ватро!

Али враница стоји. Гледа господара својим крупним, паметним очима. Она слуша заповест само кад је он у седлу.

– Идемо, Ватро! – понови Војин гласом без поговора.

Тада се она окрене, неколико пута загребе копитом по врелој земљи, па јурне као вихор кроз ужарену стихију...

Дуго се после у народу приповедало како је, попут ватреног духа, изронила из огња, доносећи мајку и сина неповређене. А онда, чим су њих двоје сишли, зањишти, окрене се и појури поново. Како нестаде, тако се и врати, носећи на леђима вољеног господара. Овога пута обоје је захватио пламен. Горели су Војинова плећа и Ватрина бакарна кожа иза седла.

Срђан се први снађе, дограби још влажну бугар-кабаницу, па је баци преко њих.

– Дивна ли коња у нашег војводе! – прозбори неко од оних који су гасили.

– Уз све, господар је заиста добар човек. Ко ли му направи оволику штету?

– Ко? – зачуди се властелин Мажибрад, који се нашао ту у друштву свог најбољег пријатеља Лашка Ситног, да помогне осталима. – Зна се ко може наредити спаљивање оваквог дворца!

Остали га погледаше у чуду.

– Реци ако знаш.

Овај размисли па ће оштро:

– Душан, ето ко. Младом краљу Војин није по вољи!

Сви ућуташе предајући се тешком послу. Слабо би шта овако голоруки урадили да се предвече само небо није смиловало. Изненада се осу јак пљусак, а од њега ватра већег непријатеља нема.

2.

БУГАРСКИ ГРОФ Орлин Лисен није честито закорачио међу Србе, а већ је стекао два надимка, додуше слична. Једни га прозваше Лисац, а други кратко Лис. То се није збило због његовог крупног изгледа, дугих снажних руку или кратке проседе браде. Надимку Лис, који се дуже задржао, доприносиле су његове очи што посматрају кроз полуспуштене капке, а кад се рашире, гледају на све стране истовремено. За њих нико није могао рећи какве су боје, приказују ли радост или тугу, веру у људе или подозрење. Никада нису откривале шта гроф мисли, то је тајна која припада само њему.

Огрнут љубичастим плаштом, под тамнољубичастим шеширом широког обода, са прстеном великог љубичастог камена на домалом прсту десне руке, у својој земљи био је познат као Љубч – „љубичасто чудовиште“.

Путовање је било дуго и напорно, пратња одавно преморена, војницима потребно све више времена да поврате снагу, само Лис оставља утисак орног, свежег човека, који тек што је кренуо на пут. Пошавши из далеке Салистрије,

преко Трнова, где се задржао због важног разговора са краљем Михаилом Шишманом, до замка Островица, у чијој су се близини сада налазили, јахало се више од месец дана.

Гроф Орлин Лисен Лис, познат као успешан трговац, званично се упутио према Драчу, где га чекају важни послови. Имао је веома јаку пратњу, што је омогућавало да путовање протиче мирно и безбедно. Показало се да и лично веома доприноси томе, способан да ступи у разговор са непознатим људима, тако да је случајне сусрете, али и озбиљна пресретања, најчешће чинио безопаснима. Уз то, приказивао се као човек широке руке, који честим дрешењем кесе постиже више наго мачем. Иако зна да помаже сиротињи, хладан поглед испод спуштених обрва открива да не чини све из човекољубља. То доводи до одређеног неповерења, чак страха код саговорника. Али новчић који спремно спушта на длан чинио је да све друго буде заборављено.

На овом дугом путу нису свратили ни у један замак, као што неће ни у Островицу. Подигли су шаторе подно чудног брда, које као да је изникло из недара вулкана, и ту провели дан, пошто је гроф више волео да путује ноћу. Сада је замишљено стајао по страни и нетремице посматрао пожар који пламти на Руднику. Није се померио ни кад пред њега стигоше властелини Мажибрад и Лашко Ситни. Он их погледа упитно кроз полуспуштене капке.

– Како прође та паљевина? – промрмља.

– Све изгоре – одговори први.

– Штрче само гарави зидови – додаде други.

– Хм... – замишљено ће Лис, чешкајући кратку проседу браду. – Шта кажу ојађени?

– Рекло би се, никоме ништа не верују. Чули смо само кад се договорише да рањеног Војина и сина му Милоша некуд склоне, док се све не разјасни.

– А где ли ће их склонити?

– Ко то зна. Највероватније негде у брда, где их ни сам краљ не може наћи.

– Значи, мисле да их је краљ напао? Ипак, овде се све брзо сазна, зар не? – гроф је познавао навике људи овог поднебља.

– Све! – потврди Лашко лукаво.

Гроф се маши за кесу и подари саговорнике златницима.

– Је ли ко страдао? – упита притом.

– Само војвода Војин и његов коњ...

– Изгореше им леђа!

– Леђа? Онда тај неће још дуго! – мирно грофово лице за трен прекри подмукао осмех. Али потом одмах постаде хладно.

– Сиромас човек – заврши гласом пуним саосећања.

Са доласком вечери почињала је киша. Гроф нареди предводнику Балачку да се шатори спусте, што је одмах учињено, па наставише пут.

3.

ДУШАН ЈЕ У НЕРОДИМЉУ, на двору свога оца, српског краља Стефана, осећао чудну усамљеност. Томе, највероватније, доприноси одсуство Припца и Видосаве. Они су, убрзо по венчању, прешли у Прилепац крај Новог Брда, где им је, у Припчевој кући, било удобније, посебно Видосави која чека принову.

Стефан је имао важан разговор са сином, али већ неколико дана лежи, грозницом везан за постељу. У својим одајама је и краљица Марија, поново у благословеном стању. Дворске даме су прорицале да ће овога пута сигурно бити девојчица. Симон, двогодишњи Душанов брат по оцу, био је веома драго и умиљато дете. Са радошћу је примио дарове, мало су се поиграли, па се млади краљ повуче у своје одаје.

Душан у Неродимље долази само на очев захтев, краљевао је својом Зетом не мешајући се у Стефанове послове. А позиви су стизали као претходница важним догађањима, у којима су отац и син заједнички учествовали, најчешће кад се требало супротставити похлепним суседима,

увек жељним туђег. Али овога пута ништа слично није било у изгледу.

– Душане, сине... – размишљање прекину Стефанов глас и млади краљ скочи са лежишта. Душан, снажне грађе, спреман на велике физичке активности, одувек је волео да размишља лежећи. Сада га је изненадио очев долазак, први пут Стефан улази у његове одаје. Увек су се састајали у великој дворани, тако да су разговори имали државнички службени карактер. Обрадовани млади краљ прискочи и загрли оца.

– Стефане, баш си ме изненадио!

Син одмах запази да отац лоше изгледа. Дубоки тамни подочњаци спуштали су му се низ образе, изнурен, ослабио у телу, остављао је утисак много старије особе него што је заиста био. Душан помисли како није посреди само грозница, краља мучи нешто озбиљније.

– Јеси ли сретао Јована Оливера?

Боже, да није у питању љубомора! Душанов пријатељ, велики војвода Јован Оливер, кријући од самог себе, био је заљубљен у краљицу Марију. То се при сваком сусрету јасно видело, образи би му се заруменели, поглед засијао. Са своје стране, млада краљица, коју је Оливер спасао ропства, није била равнодушна. Истовремено, обоје су из дубине душе привржени краљу Стефану, поштујући га и чувајући му част свим својим снагама.

– Да, видео сам га – одговори Душан. – Војвода Војин је страдао у ватри па Оливер оде да му се нађе.

– На њега се човек вазда може ослонити – потврди краљ.

– Сигурно се нешто важно догађа, оче?

– Ваљало би отићи до Дубровника. Стигла ми је порука, ради би да купе Стон и Пељешац, а мени се то још не даје. Има времена, за сада може само у годишњи закуп...

– Ионако намеравам у Котор овог месеца. Свратићу претходно до Дубровчана.

– Да сам мало здравији, радо бих са тобом.

Душан му обећа заједничко путовање чим Стефану буде боље, па се досети да има још нешто да му саопшти.

– Неко нам вашари по земљи, оче. Подмеће све што стигне. Јављају ми да најчешће приказује како сам такву невољу ја приредио.

Сад Стефан мало промисли па ће проницљиво:

– Биће да нам је онај Шишман опет нешто замесио. Чујем да се удружује са Андроником Трећим, а то значи да ћемо имати посла ускоро.

Краљ је непогрешиво погађао. Бугарска и Византија се већ неко време договарају како да поделе Србију.

– Али хајде да ми гледамо своја посла, све ће доћи на ред – закључи он одлазећи. – А тима што вашаре, сопствено ће вашариште доћи главе...

Мало касније стиже писмо од Јелене. Душан осети снажан немир, што се догађало увек кад угледа њен правили, помало издужен рукопис.

Душане, грађи мој,

*У ишчекивању да те видим прође многа дана.
Ти стално имаш озбиљне и важне задатке који
те одводе далеко од мене. А јако желим да будемо*

заједно. Но, ближи се час мој доласка у Србију. Имам велики разлој, Придац и Вигосава чекају њринову, обећала сам да ћу бијти кума. Смислила сам већ име. Молим ње, обавести ме кад се ња њринова, њриближно, очекује.

Дрхѡим њри ѡмисли да ѡреба да најишем ѡвоје име, Душане.

Уз грхѡај, воли ѡе Јелена

Душан одлучи да одмах одговори. Писање писама је као рат, ако се дуго одлаже, воља за дејством ослаби.

4.

Љубави и мале најасџи

ТРАВАР ВИДАН ЈЕ ТВРДИО да недирнути шумски пропланци крију најздравије, најбоље и најлековитије биљке. Велики војвода Јован Оливер верује у сваку његову реч, пошто је имао прилике да се увери у способности свога слуге, иначе једног од најбољих видара у овим крајевима. Сада ваља пронаћи посебне траве за опекотине које је стекао Оливеров стари пријатељ. Зато је травар улагао све снаге и знања, како би мелеми, које ће спремити, били што успешнији.

Оливер се, наравно, није мешао у посао свог слуге, који је увежбаним покретима прелазио с места на место, пробирајући међу хиљаду травки ону најкориснију. Сада се присети како је овог необичног човека, некад давно, пронашао у шуми, где је живео далеко од света. Пошта га војвода спасе из неке невоље, Видан му обећа да ће га две године верно служити. То време је одавно прошло, а травар, који се по свему судећи навикао на нови живот, ни за живу главу неће да се одвоји од господара. Сви су га, каже, некадашњи пријатељи давно заборавили, овако му

је најбоље. Те пријатеље Оливер никада није упознао, осим једнога, који је још онда, при првом сусрету, био с њим у шуми. Не може се назвати пријатељем у правом смислу речи, пошто је био...

– Медвед! – узвикну велики војвода и трже мач из корица.

Невиђена медвеђа грдосија уздизала се на задње ноге претећи Видану. Била је далеко највећа и најкрупнија у својој врсти. Истог часа зачу се страшан урлик, од кога се крв леди у жилама, урлик попут грмљавине коју производе стеновите громаде док се обрушавају са планине. Машући предњим шапама високо уздигнутим, звер је била спремна да растргне несрећног травара.

Зачудо, овај остаде потпуно миран. Испружи руку према господару, показујући да не треба ништа предузимати. Медведу није промакао тај покрет руке, па бацивши поглед према Јовану Оливеру, нагло застане, прекине да урла и укочи се.

– Дурундило – прошапта Видан.

– Дурундило! – насмеја се Оливер.

Онај, онако огроман, окретао је главу час према једном, час према другом човеку, показујући да се и сам нашао у великом чуду. Негада давно овај медвед беше питом, што је Виданова заслуга. Кад је овај прешао на двор, љубимац пође за њим, а потом прихвати и Оливера. Доцније, остављен на чување послужи Душановог двора, заволео је и младог краља, почињући и сам да се понаша као краљ. Све је трајало док се Дурундило није заљубио и одлепршао у шуму за својом драганом. Сад, кад су, игром случаја,

набасали на његово станиште, појавио се огроман и страшан, истински медвеђи краљ.

– Дурундило, шта си то од себе направио – прекорно ће Видан. – Права си грдосија!

– Мора бити да га домаћица добро храни – шалио се велики војвода враћајући мач у корице.

– Драго ми је што се сећаш старих пријатеља – настави травар. – А већ сам мислио да си подивљао.

Истини за вољу, то се и догодило. По повратку у шуму, Дурундило се потпуно предао законима природе. Сада, кривећи главу час на једну, час на другу страну, враћа у сећање дане дивне младости, кад је веровао да је и сам човек. Онда испусти некакав дубок, топао глас, налик задовољном мумлању, па се поклони.

– Немој се клањати него дођи да загрлиш свог медвеђег брата! – промуца Видан, коме сузе ударише на очи. – Пресрећан сам због овог сусрета, да знаш – настави увелико плачући на широким медвеђим грудима, док га је грдосија пажљиво миловала шапама благо обавијеним око његових леђа.

Пошто се исто поновило и са Јованом Оливером, Дурундило као да се нечег присети, па се извали на леђа. Истог часа из шумарка истрче три мечета, која скоче на широке очеве груди, што је, очито, била њихова увежбана игра.

– Прави нежни отац – осмехивао се Јован Оливер, као да не верује у оно што се догађа.

Тада се из грмља зачу оштро режање. Њиме је брижна мајка изражавала неслагање са сумњивим друштвом у које

су запали. Али Дурундило се окрете и кратким одсечним замахом шапе нареди медведици да се не меша у мушке послове. Она је одрасла у шуми и никада није могла да осети поверење према људима.

Видан извади из своје торбе чинију пуну меда, с чиме се ово дружење претвори у истинско шумско уживање...

5.

ДЕДА! ДЕДА! – викао је Милош носећи у наручју јагње бело као велика грудва снега. – Деда, нога му је повређена...А највише га волим!

Старина Станоје рашири преплануло лице у широк осмех. Живот му се потпуно променио откако је унук уз њега. А то се догодило дан после ватре која сажеже Војинове дворе. Срђан и Грм нису дуго премишљали. Пожар је био, без сумње, подметнут, зато одлуче да своје најмилије склоне на сигурно место. Кад ствари постану јасније, видеће шта им ваља даље чинити. Још пре зоре подигоше на коње Војина, који није долазио свести, Војиславу и Милоша, па крену уз Рудник. Већ су били одмакли кад их сустиже Ватра. Отргла се из коњушнице и онако гарава, под опекотинама, пође за њима.

И сада...

– Деда, испуни ми жељу. Хајде да га спасемо!

Некада чувени јунак, стотинар у војсци краља Милутина и мегданџија на гласу, Станоје одлучи да препусти газдинство сину Војину, а он оде у рудничке врлети, где се посвети чувању големог стада. Причало се да је Старина